

Словник говорів Люблінщини

Том XII

Діяльність – Міри – Почуття – Особливості та властивості – Інше. Діалектні тексти. Показчик гасел

Дванадцятий том *Словника говорів Люблінщини* містить 1397 записів, доповнених 11 мовними картами, в обсязі тематичних напрямків: Діяльність. Міри. Почуття. Особливості та властивості. Інше, що становлять додаток до томів I–XI. Усе завершується *Діалектними текстами* та *Показчиком гасел* з I–XII томів. Матеріал, уміщений у XII томі, тематично неоднорідний; він збирає, доповнює та сегментує лексикон, зібраний у *Словнику говорів Люблінщини*. Поряд із назвами, пов'язаними з діями, рисами, властивостями, мірами та почуттями містить доповнення тематичних статей з попередніх томів, пор. статті: *балоне* (*balonie*) ‘рослина – власне ромашка, *Leucanthemum vulgare*’, *груба* (*gruba*) ‘піч для обігріву всіх приміщень будинку’, *гженда* (*grzęda*) ‘палиця, прикріплена до стелі в кутку житла, на якій розвішують одяг’, *кризисувкі* (*kryzysówki*) ‘вареники з картоплею та цибулею’, *куси пец* (*kusy pies*) ‘вуховертка звичайна, *Forficula auricularia*’, *лучина* (*łuczyna*) ‘смолистий, висушений шматок дерева, який раніше використовувався для освітлення кімнати’, *печина* (*pecyna*) ‘шматок товченої глини, гіпсу, вапна’, *живіна* (*żywina*) ‘домашні тварини’.

Том також містить номенклатуру, яка не вписується в тематичні області, розглянуті раніше, наприклад, записи: *ано* (*ano*) ‘так, звичайно’, *биле* (*byle*) ‘аби, щоби, цоби (*coby*) ‘аби, щоби’, *іно* (*ino*) ‘тільки, виключно. Це важкозрозумілі елементи мовної картини світу селян, відомі з минулого, а також вписані в повсякденне буття, але вони не називають позначень у сфері матеріальної та духовної культури села. Вони часто служать індикаторами злиття та алюзії в більш довгих висловлюваннях або їх фрагментах.

Слова, зібрані в XII томі, показують образ традиційної сільської громади в дещо іншій формі, але, як і в інших номенклатурних сферах, видно багатство інтерпретацій навколишнього світу в локальному та регіональному просторі з великою кількістю назв для опису одного референта, напр.: *белтаць* (*beltać*), *бжсхтаць* (*brzechtać*), *калатачь* (*kałatać*), *клучічь* (*kłócić*), *мончічь* (*mącić*), *мешачь* (*mieszać*) ‘мішати рідину’; *бризлонць*

(*bryznąć*), *чіснонч* (*cisnąć*), *кіднонч* (*kidnąć*), *кінонч* (*kinąć*), *пишгнонч* (*pyrgnąć*), *ручіч* (*rucić*), *жучіч* (*rzucić*), *шмиргнонч* (*szmyrgnąć*) ‘кинути чимось’; *бруджіч* (*brudzić*), *чьморухачь* (*ćmoruchać*), *кітляч* (*kitlać*), *морусачь* (*torusać*), *мурдзачь* (*murdzać*), *рехачь* (*rechać*), *смоліч* (*smolić*), *титляч* (*tytlać*), *валяч* (*walać*) ‘забруджувати себе або свій одяг’; *цкніч шє* (*cknić się*), *кучичь шє* (*kuczyć się*), *пишкшич шє* (*przykrzyć się*), *скучно* (*skuczno*), *тенскніч* (*tęsknić*), *тенскно* (*tęskno*) ‘відчувати тугу’.

Цей том є черговою частиною багатотомного дослідження регіонального характеру, що поєднує вимоги внутрішньодіалектного та міждіалектного словника. Він недиференційний, і – завдяки одноманітності цілого – у словниковій частині базується на тих же методологічних засадах, що й одинадцять уже опублікованих томів, зі спільною моделлю словникової статті, зі збереженим алфавітним розташуванням назв, вписаних у широкий культурний і звичаєвий контекст, а також із використанням техніки атласу. З цієї причини в XII томі повторюються елементи методологічних припущень і редакційних принципів, а також використані джерела та дослідження, також перелік місць, звідки походить матеріал.

Досліджуваною територією є Люблінщина в межах воєводства до 1975 року, трохи змінена у 1999 році (див. карта 1), а матеріал був виокремлений з висловлювань найстаріших жителів 571 сіл люблінського регіону (Див. список населених пунктів), і від 2500 інформаторів. Основу XII тому «*Словника говорів Люблінщини*» становлять: 1) результати польових досліджень, записані на магнітофонних плівках, 2) безперервні записані тексти (без звукової документації), 3) записи слів, зібрані методом анкетування (на основі питальника, без контекстної екземпліфікації). Додаткові словникові матеріали були отримані з картотеки: *Атласу польських говорів* (записи слів без контекстів), картотеки *Атласу польських говорів ПАН*, мовних архівів і частково з магістерських та бакалаврських робіт, друкованих джерел.

Словникова стаття складається з наступних елементів:

1. Словникове гасло і його значення у формі дефініції з реальним значенням.
2. Контексти, в яких слова вживаються.
3. Джерела.
4. Географія слова разом з мовною картою, відміченою за допомогою посилання на карту, що знаходиться в кінці словникової частини.
5. Флексійні явища і найбільш поширені фонетичні варіанти, локалізовані в сегменті: вимова.

6. Посилання на синоніми (варіативна лексика в одному селі) і гетероніми (варіантивна лексика в більш широкій території) з використанням посилання: пор.

Нижченаведені зразки заголовних слів.

Баликовачь (Bałykować) ‘марнувати, витратити час’

Bałykuje, prózniok je, nie chce robić (Gościeradów). *Nie chce mu sie robić, ino bałykować lubi całymi dniami* (Опока). *On lubi se tak bałykować, żadny roboty sie ni bierze* (Gałęzów). *Robota go sie nie trzymo, woli bałykować* (Charlejów).

Джерела: РМ, МГ.

Географія: Західна Люблінщина.

Вимова: *bałykować*.

Пор. *barłóżyć, byczyć się, haić, leniuchować, mitrężyć, próżnować, przeliwać się*.

Катулячь шє I (Katulać się I) ‘бродити світом’

Bedzie katulać sie po świecie, jak tu gospodarka jest (Uchańka). *Ja jeszcze dwa lat po wojnie tak katulał sie, to tu, to tam, i potem dopiro wrócił tutaj* (Stulno). *Co bede na stare lata katulać sie po świecie, chco, niech jado, a ja katulać sie ni bede* (Hrebenne).

Джерела: РМ, МГ.

Географія: Східна Люблінщина.

Вимова: *katulać się*.

Пор. *tulać się*.

Печина IV (Pecyna IV) ‘шматок товченої глини, гіпсу, вапна’

Pecyna to grudka gliny wypalona (Staw Noakowski). *Pecyna to wapno z pieca, z glino co leci* (Rożki). *Pęcyna, to jo dziecko wybiera jak dłubie w piecu* (Tarnawka). *Pęcyna to ten gruz, co leciał, jak sie drzewiane ściany łomiatą* (Stojeszyn). *Pęcyna to odpadający kawałek wapna z pieca* (Sulów). *Pecyna to jest ta glina do łobleciania ścian, co łobleciała* (Sąsiadka). *Pecyna lodpada z pułapu, to takie suche* (Łazy). *Pecyna to sie kruszy z pieca* (Horyszów Ruski). *O, to tak pecyna tam czegoś, z pieca sie ukruszy pecyna* (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). *Pecyna to twarde z pieca, chleb jak pecyna, jak twardy* (Oszczów).

Джерела: РМ, МГ.

Географія: загальне.

Родовий однини: *ресуны*; родовий множини: *ресунów*; вимова: *ресуна, ренсуна, русуна, рунсуна*.

Пор. *расуна*.

Сважичь ше (Swarzyć się) ‘сперечатися’

Swarnik kwit żółto i swary wszelkie powodował, mówili, że przez to ludzie mieli swarzyć sie, przez to ziele (Rogóžno). Zgoda w dumu, a swarnik przyniść, to zara zaczo swarzyć sie, tak to ziele działa (Niedzieliska). Tak mówili, że przyniesła swarzybabe do dom i od razu zaczeni swarzyć sie (Kulik). Swarzybaby to nie chcieli ludzie nawet brać do ręki, bo zaczo sie klócić, po dawnymu swarzyć sie (Kasiłan). Swarzyć sie kiedyś swarzyli i dali ludzie swarzyć sie bedo. Przydzie i tak bedzie podjudzać, bo może zaszkozi, może zaczo swarzyć sie (Majdan Stary). Swarzyć sie ludzie bedo o byle co (Worgule). So takie, co lubio byz przerwy swarzyć sie, jak ni w domu, to z sąsiadami (Sól). Swarzyli sie byle czego, powodu ni było, a te swarzyli sie (Potok Górny). O byle co ludzie swarzo sie (Niedziałowice).

Джерела: PM, MG.

Географія: Східна Люблінщина та околиці м. Білгорай (див. карта 9).

Вимова: *sfażyć še*.

Пор. *jarchać się, klócić się, spierać się, sprzeczać się, wadzić się*.

Окремим сегментом є *Діалектні тексти* (зібрання охоплює 413 усних висловлювань із 119 сіл Люблінщини). Це записані довші розмови на різні теми, пов’язані з життям і роботою в колишньому селі (з посиланнями на сьогоднішня), включаючи сільське господарство, домашню працю та обладнання, їжу, рослинний і тваринний світ, будівництво, сільський простір, соціальне, релігійне та суспільне життя, астрономія і метеорологія, час, звичаї та народні обряди. Том також містить алфавітний перелік усіх статей *Словника*, починаючи з I і закінчуючи XII томами.

У XII томі *Словника говорів Люблінщини*, як і в I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI томах, використано орфографічний запис, а форму запису скорочено до загальнопольського. Як в описі записів, так і в діалектних текстах використовувався стандартизований і уніфікований напівфонетичний запис, але, враховуючи фонетичні, морфологічні та синтаксичні властивості говірок Люблінщини, він застосовувався і в наведених згадуваних у записі контекстах.

Складовою частиною словникової статті є карта, а також кваліфікатори. Карта відіграє важливу роль як візуальна географічна характеристика. Її інтегровано до статті,

припускаючи, що її розміщення дозволяє не лише повніше використати географічну інформацію, а й уловити місце даної лексики в діалектній специфіці регіону. Вона дає читачеві змогу краще орієнтуватися в просторовому розташуванні назви, діапазоні її появи (коротко, острівно, розсіяно, епізодично, нерівномірно, центрально чи периферійно), висвітлює лексичні зв'язки даної території з сусідніми. Кожна з цих частин інформації містить певний зміст, що впливає на характер назви та позначений нею десигнат. Ми також дізнаємося про місце назви серед інших термінів даного десигнату – синонімів і гетеронімів – і про його експансивний або рецесивний характер, на що вказує ареал і місце розташування.

Кваліфікатори не становлять окремого сегмента статті, а включені в діалектні контексти, які цитуються, походять від користувачів діалекту. Вони правильно відібрані та впорядковані відповідно до методології, яка використовується для опису словникової статті. Така концепція вживання кваліфікатора та його вбудовування в контекст відображає мовну свідомість мешканців сучасного села, які через назву та десигнат викликають образ із минулого.

XII том, що складається з трьох частин: *Словника*, що охоплює Діяльність – Міри – Почуття – Особливості та властивості – Інше та діалектні тексти та Показчик гасел, виконує роль документа, що зберігає лінгвістичну спадщину та, відповідно до Конвенції ЮНЕСКО 2003 р., є частиною охорони нематеріальної спадщини регіону та довготривалої дослідницької роботи фундаментального значення для національної спадщини та культури. З огляду на зміни, які зазнають сучасні діалекти, ця форма документування стає культурною необхідністю та викликом для теперішнього та майбутніх поколінь. Це відображення складності та багатокультурності говірок Люблінщини та образ лексичного розмаїття регіону з явищами Малопольщі, Мазовії, Кресів, діалектними та загальнонаціональними. Діалектологічна та етнолінгвістична інтерпретація матеріалу дозволяє всебічно охарактеризувати не лише назву, а й її місце в структурі культури, звичаїв, вірувань та свідомості мешканців сіл Люблінщини, що є не лише мостом між Сходом і Заходом, а також між Європейським Союзом і Східною Європою.

XII том *Словника говорів Люблінщини* як наукове дослідження, а також практичне, є не лише формою збереження мовної та культурної спадщини Люблінщини, концептуалізованої у формі набору слів, що утворюють діалектний лексикон. Це, насамперед, важливий інструмент у створенні «регіонального бренду» та популяризації Люблінщини, передбачаючи його доступність широкому колу

реципієнтів, як лінгвістам, так і дослідникам інших галузей, регіональним творцям, популяризаторам культури регіону, викладачам, які реалізують освітню діяльність, а також поширюють основи «малої батьківщини» та молоді, яка хоче зрозуміти суть культурно-мовного образу власного краю.

Переклад Марек Олейнік